

פרק ד – הדמוקרטיה הישראלית

בכל מדינה מתפתח משטר המתאים לאוכלוסייה שבה, למסורות ולהיסטוריה שלה. אפילו אם מדובר באותו משטר – דמוקרטי למשל – צביונו שונה ממדינה למדינה. כך למשטר הדמוקרטי שהתפתח בישראל יש מאפיינים ייחודיים משלו.

מטרות כלליות

- ✓ להקנות ידע בסיסי על מוסדות השלטון בישראל
- ✓ להבין את הקשר בין עקרונות הדמוקרטיה ליישומם בדמוקרטיה הישראלית
- ✓ להבין כמה מהבעיות המאפיינות את הדמוקרטיה בישראל

להלן רשימת הנושאים של פרק זה:

1. מוסדות השלטון בישראל – כנסת, ממשלה, בתי משפט, השלטון המקומי, מוסד הנשיאות
2. ביקורת ופיקוח על השלטון בישראל
3. התקשורת בישראל
4. המיעוט הלא יהודי בישראל
5. דת ומדינה בישראל
6. ביטחון ודמוקרטיה בישראל

1. מוסדות השלטון בישראל

7-6 שעות [חובה]

המשטר במדינת ישראל הוא **משטר פרלמנטרי**, כלומר המוסד העליון – הפרלמנט – הוא בית הנבחרים שלה, משמע נבחר על ידי האזרחים. בארץ **הכנסת** הוא הפרלמנט והיא הרשות המחוקקת. הרשות המבצעת היא **הממשלה** והיא פועלת מתוך אמון הכנסת ומנהלת את המדינה בהתאם לחוקי הכנסת. **הרשות השופטת** מורכבת מבתי המשפט וגם היא ממלאה את תפקידה בהתאם לחוקי הכנסת. עם זאת, כמו ברוב הדמוקרטיות בעולם, חלוקת התפקידים והסמכויות – עקרון הפרדת הרשויות – אינה מוחלטת. **השלטון המקומי** גם הוא נבחר על ידי התושבים המקומיים, אבל סמכויותיו מצומצמות יותר והן תקפות לשטח גאוגרפי מסוים. אף שיש **נשיא** בישראל, אין לו סמכויות פוליטיות. תפקידו הוא בעקרו ייצוגי – בדומה לתפקיד המלכה באנגליה.

מטרות

- ✓ להקנות ידע בסיסי על תפקידי מוסדות השלטון בניהול מדינת ישראל
- ✓ להבין את מעמדם של הנבחרים שבידיהם נמסר השלטון המדינה
- ✓ לעמוד על הקשר בין העקרונות הדמוקרטיים למוסדות השלטון בישראל.

← שימו לב:

1. מה חובה ללמד ומה לא?

- חלק נכבד למדי מן הידע בתחום שאנו עוסקים בו הוא ידע יטכניי שלא בכל מקרה הוא רלוונטי לציבור הלומדים ברמת השכלת יסוד. על כן, אף שחשוב בשיעורי אזרחות להקנות ידע בסיסי על מוסדות השלטון, עדיין יש צורך להחליט מה כן ומה לא ללמד. רצוי לפעול על פי השיקולים הבאים:
- ✓ יש לקשר את החומר הזה לעקרונות הדמוקרטיה שנלמדו ולבחון איך בתפקודן של הרשויות או בעבודתן השוטפת עקרונות אלו מיושמים. למשל, בהליך החקיקה, להראות איך נשמר עקרון הכרעת הרוב וזכויות המיעוט. או בלימוד על בתי המשפט, חשוב להתעכב על כל הדרכים כדי לשמור על הזכות להליך הוגן. או המאפיינים הדמוקרטיים של הבחירות לרשויות המקומיות. אלו רק דוגמאות ובחירת החומר תעשה בהתאם לשיקול דעתו של המורה.
 - ✓ שיקול נוסף הוא המציאות – האקטואליה – שבה חיים הלומדים. אם זו שנת בחירות, זו הזדמנות להדגיש כמה חשוב לממש את הזכות לבחור. או אם ממשלה מחליטה לצאת למלחמה או ללכת לשיחות שלום להתעכב על תהליך קבלת החלטות.
 - ✓ הניסיון האישי של הלומדים כאזרחים הנתקלים ברשויות יכול לעזור בבחירת הנושאים שיש בהם רלוונטיות ובהסבר המושגים. על כן חשוב לעודד את הלומדים לספר על בעיות משפטיות או בעיות ביורוקרטיות. המורה יוכל להשתמש בספור האמיתי וכך להדגים את החומר המופשט ואף אולי לעזור – או בנושא של חוקים שעל הרשויות לכבד או של זכויות אזרחיות שנפגעו.

הכנסת

(2-3 שעות)

זיידקטיקה	שאלות, דילמות ותת- נושאים	מונחים
<p>לפני לימוד הנושא, לאסוף את כל השאלות והטענות שיש ללומדים על חברי כנסת. לנסות לבדוק את מקור הכעס. לרוב תגלו שהחלמדיים לא וידעים הרבה על עבודת הכנסת, ורצוי לתפן את הטעויות על ידי לימוד הנושא. למשל, טענות כמו:</p> <p>יאלים המליאה תמיד ריק, הם לא עושים כלום, הם חיים על השבנונו. ניתן למתן אותן על ידי מסירות המידע הבא:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ חברי הכנסת נבחרו על ידי האזרחים ✓ לחייב עבודה מרובה בחקיקה (כאן אפשר לפרט), ונכוחתו בוועדות חשובה מאוד, על כך קשה להיות גם במליאה גם בוועדת. עם זאת, ישנה גם מידה מסוימת של ולזול מצד חברי כנסת בחובת הנכוחת. <p>עבודת החקיקה:</p> <p>הזכרנו רק חלק מהנושאים והשאלות, אך על המורה להחליט אלו מהם רלוונטיים לכיתה. הצעה להפעלה:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ לעקוב אחרי ההצעות שמועלות כנסת ולדון בכיתה ולשאול את הכיתה שאלות כמו – מה הנושא? למה צריך חוק כזה? האם זה חוק הכרחי? ✓ מתוך התשובות לבדוק עם הכיתה מה המידע החסר לתלמידים, את מי הם היו שואלים כדי לקבל את המידע הזה, וכדומה. <p>זו פעילות שעשויה לעניין את הלומדים, כי בעצם הם פועלים כמחוקקים. מתוך כך הם יבינו שעבודת החקיקה אינה דבר פשוט – וזה יקרב אותם למה שעושה כנסת ואולי יפחית את כעסם.</p>	<p>בית הנבחרים של המדינה – הכנסת. מקום מושב הכנסת – בירזשלים. 120 חברי הכנסת נבחרים מחידש כל 4 שנים. דרך העבודה: במליאה ובוועדות. המליאה פתוחה לקהל הרחב ודיינים אף משודרים בערוץ 33. בוועדות – שם עיקר</p> <p>עבודת החקיקה – הדיינים בדרך כלל סגורים לציבור. במליאה יש דיינים שבהם נוכחות דלת יחסית של חברי הכנסת. החסר לכך – חייבים נמצאים בוועדות או נעדרים מסיבות שונות. עבודת החקיקה הוא הליוך ארוך, כי את החוקים שמנהלים את חיינו יש לחוקק ביוסדיות. אחריות כבדה מוטלת על המחוקקים – לימוד הנושא, הזמנת מומחים – כי החייב לא יכול להיות מומחה בכל הנושאים. גם לאורה יש תפקיד: הוא יכול להציע הצעת חוק, או לציין העדר חוק בנושא מסוים.</p> <p>דמוקרטיה ועבודת החקיקה:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ההצבעה בכל שלבי החקיקה – דעת הרוב מתקבלת. ✓ זכות הדיבור ניתנת לכל חבר כנסת שרוצה להביע את דעתו. ✓ להביע את דעתם, להפגין, למשל, בנושא חוק התקציב. ✓ לאחר אישור החוק – הוא מתפרסם בספר החוקים (ירשומות), והאזרח יכול לעיין בו. ✓ החלטות בוועדות – על-פי הצבעת הרוב. 	<p>רשות מחוקקת, עליונות הכנסת, מליאה וועדות</p>

<p>הממשלה: פיקוח הכנסות כפיקוח האזרחים. היות שיש הרבה כוח בידי הממשלה ויש לה גם את כל המשאבים, הדמוקרטיה מחייבת פיקוח זה.</p>	<p>הרכב הממשלה נגזר ממוצאות הבחירות. הממשלה אינה יכולה לפעול ללא החוקים שמחוקקת הכנסת. הכנסת יכולה להפיל את הממשלה. אמצעי הפיקוח: ✓ הצעות לסדר היום ✓ שאילתות ✓ הבעת אמון (אישור הממשלה אחרי הבחירות) או אי אמון (כדי להפיל את הממשלה). לסיכום: הממשלה אינה יכולה לפעול באופן שרירותי, הכנסת דורשת ממנה דין וחשבון. כנסת פעילה היא כנסת שבודקת את כל מעשיה של הממשלה.</p>	
---	--	--

הממשלה

(2-3 שעות)

דיוקסיקה	שאלות, תת נושאים, דילמות	מושגים
<p>הצעות כלליות:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ללמד את הנושא בהתמך על הממשלה הקיימת. מיהו ראש הממשלה? מיהם השרים? כמה מפלגות מיוצגות בממשלה? עד כמה הממשלה עצמאית? מיהן המפלגות הנמצאות באופוזיציה? ✓ להעזר בתמונות, בכתרות מהותיות, בכסוים ללמוד המושגים. ✓ ניתן להפעיל את הכיתה במשחק תפקידים – נהוגל עשיבת ממשלה, הצגת בעיה שיש לפתור או החלטה שיש להחליט, דיון, הצבעה. ✓ לציייר על הלוח שני טורים: טור אחד של שלבי ישיבת הממשלה והמודומה (משל הצגת הבעיה, הויכוח והסענות, ההצבעה) וטור אחר של עקרונות הדמוקרטיה: כך ייבדקו שוב עקרונות הדמוקרטיה לאור תפקודה של הממשלה: הצבעות, אין ראש הממשלה מחליט לבדו, הממשלה חייבת דין וחשבון לכנסת, כלומר לצייגי העם, הדיונים בישיבות הממשלה מדווחים בתקשורת וכדומה. ✓ לגבי עקרון הפרדת הרשויות, כבר נאמר שהעיקרון אינו מבוצע במלואו: יש שרים שהם חכ"ים, הממשלה מתקנת תקנות – חקיקת משנה - כאילו היא מחקקת. 	<p>כינון הממשלה על ראש המפלגה שיש לו יותר סיכוי להרכיב ממשלה. ראש המפלגה הזו יהיה ראש הממשלה. הממשלה יכולה להתחיל לפעול ב־ אחרי שקיבלה את אמון הכנסת.</p> <p>מיקומה של הממשלה: היא יושבת באמצע אולם הכנסת.</p> <p>רוב הזמן היו בארץ ממשלות קואליציוניות (ממשלה המורכבת מכמה מפלגות), כי אין אף מפלגה שקיבלה עד כה את רוב הקולות כדי להרכיב ממשלה לבדה. המשא ומתן בעניין זה נהוג בדי צוות שממנה ראש הממשלה. כל הממשלה נהנה למשמעת קואליציונית.</p> <p>שרי הממשלה אחראים בפני ראש הממשלה. יש אחריות משותפת של כל הממשלה.</p> <p>לרוב, חברי הממשלה הם חברי כנסת (הפרדת רשויות לא מלאה). אבל יש שרים שאינם חברי כנסת; שר שאינו ח"כ לא משתתף בהצבעות על החוקים, אף שהוא יושב בכנסת.</p> <p>אופוזיציה – כל המפלגות שלא שותפות לממשלה.</p> <p>תפקידי הממשלה: לקבוע מדיניות בכל התחומים, החקנת תקנות וצווים (מתכנתה), לשפת המעשה את החוקים שחוקקה הכנסת), סמכות לפעול בשם המדינה ולנהל אותה על-פי חוק.</p> <p>משירי הממשלה: שר, סגן שר, מנכ"ל, פקדי המשד.</p>	<p>מדיניות</p> <p>המבצעת ראש הממשלה</p> <p>ממשלה קואליציונית</p> <p>שרי הממשלה</p> <p>אופוזיציה</p> <p>תפקידי הממשלה, משירי הממשלה</p>

הרשות השופטת: בתי המשפט, השופטים

(2 שעות)

הערה למורה:	תפקידיה של הרשות השופטת:	הרשות השופטת
<p>✓ יש כאן הרבה מאוד מושגים ומערכת מורכבת; על כן כדאי להסתפק במיינמום: סוגי בתי משפט, לאילו עניינים משמשים בתי משפט אלה, מדוע חשוב לשמור על ועדת המינויים של השופטים, שלא תהיה פוליטית.</p> <p>✓ אם המורה מלמד בעיר שבה בית משפט שלום או מחוזי, אפשר להביא את התלמידים להתרשם מאולם בית המשפט, מנהל המשפט וכדו.</p> <p>בנייץ:</p> <p>✓ למרות חשיבותו והפניות הרבות של האזרחים אליו, אין צורך במניסה לפרטי החליף המשפטי בו.</p> <p>✓ הסתפקו בדוגמאות של עניינים שבהם האזרח רשאי לפנות לבנייץ, ומכאן תפקידו של בית המשפט העליון בהגנה על האזרחים מפני שרירות השלטון.</p>	<p>סוגי בתי משפט</p> <p>רגילים (שלום, מחוזי, עליון), בהתאם לנושא או לעבירה</p> <p>מיוחדים (בתי דין צבאים, בתי דין רבניים וכדו)</p> <p>בנייץ – בעיקר כשהאזרח רוצה לתבוע את השלטון</p> <p>על עוול שנעשה לו על ידי גוף שלטוני או גוף הקשור לسلטון.</p> <p>מעמדם של השופטים:</p> <p>תנאים כדי לשמור על עצמאותם:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ועדת מינויים מורכבת ממספר גדול יותר של משפטנים מאשר פוליטיקאים ✓ חסינות השופטים ✓ מכחך עד גיל פרישה מיוחד – גיל 70 ושופטות עד גיל 67. ✓ מקבלים משכורת גבוהה, כדי למנוע בעיית פרנסה ולחצים ממקור חיצוני. <p>בסך הכול, השופטים נהנים מאמון הציבור.</p>	<p>בתי משפט השלום, בתי משפט מחוזיים, בית המשפט העליון, בנייץ</p> <p>מינוי השופטים, תנאי עבודתם</p>

השלטון המקומי

(2-3 שעות)

<p>הערות כלליות:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ זה הגוף הקרוב ביותר לאזרחים. על כן, ניתן להשתמש בניסיונם של הלומדים כדי לבחון מה בדיוק הם יודעים על הרשות המקומית שבה הם חיים. ✓ יחד עם הלומדים אפשר לערוך רשימה של כל הפעולות שעליהן אחראית הרשות המקומית. ניתן למיין אותן על פי תחום, וכך להגיע לנושא תפקידיה של הרשות. 	<p>מדוע יש צורך בשלטון מקומי?</p> <p>לשחרר את הממשלה מחלק מתפקידיה, רק הרשות המקומית יכולה להתמצא במה שקורה במה המקומית.</p> <p>סוגים שונים של רשויות מקומיות נקבעים על ידי שר הפנים, בהתאם לגודל המקום: <u>עירייה</u> – לעיר, <u>מועצה מקומית</u> ליישוב קטן יותר, <u>מועצה אזורית</u> לכמה יישובים קטנים.</p> <p>ראש הרשות, מועצת הרשות, ועדות = "מיני-ממשלה"</p> <p>תפקידים: מתן שירותים לתושבי הרשות המקומית: חינוך, תרבות, תברואה, מים וביוב וכדומה.</p> <p>סמכויות (מוגבלות על ידי השלטון המרכזי): גבית מיסים מקומיים, חקיקת חוקי עזר.</p>	<p>השלטון המקומי</p> <p>סוגי הרשויות המקומיות</p> <p>חרכב הרשות המקומית</p> <p>תפקידין וסמכויותיו של השלטון המקומי</p>
<p>הבחירות:</p> <p>כדאי לנצל את העובדה שהלומדים השתתפו וישתתפו בהן. דוגמה: היות שרק בבחירות לשלטון המקומי בוחרים יבשני פתקים, ניתן לברר אם הלומדים הפילמו את החלק ואת הצורך בו: האופי הדמוקרטי של הבחירות, הקשר האישי יותר בין הנבחרים לבין הנתשבים, הנבחרים הם אנשים המכירים את צורכי התושבים ועוד.</p>	<p>בחירות דמוקרטיות – לראש הרשות ולמועצת הרשות. זכות הבחירה לכל התושבים, גם אלו שאינם אזרחים.</p>	<p>בחירות לשלטון המקומי</p>

<p>ברמה גבוהה, אפשר לערוך השוואה בין השלטון המרכזי לבין השלטון המקומי: עניינים ארציים לעומת עניינים מקומיים, הגבלת סמכויות לעומת סמכויות רחבות יותר, מקורות תקציביים שונים ועוד.</p>	<p>שיי מקורות תקציביים: תקציב מהממשלה וכסף מהמסים העירוניים. כמו-כן עשויה הרשות המקומית לקבל תרומה מגוף או אדם פרטי. המיסים נקבעים על פי חוקי עזר (ארגונו, מיסים על עסקים וכו').</p>	<p>תקציב הרשות חוקי עזר</p>
	<p>פיקוח של השלטון המרכזי בכל תחום: אישור חוקי עזר, פיקוח על ניהול תקציבים, על מינוי עובדי הרשות המקומית וכדומה.</p>	<p>פיקוח של השלטון המרכזי</p>

הנשיא בישראל

- אף שהנשיא אינו בעל תפקיד פוליטי במדינת ישראל – לעומת התפקיד המרכזי שיש לנשיא בצרפת או בארצות הברית – ניתן לתת מידע מצומצם על נושא זה. היות שאין בנושא שלפנינו קושי רב, נסתפק בכמה נקודות שיש ליידע את הלומדים, אם המורה יחליט ללמד את הנושא:
- ✓ חשוב גם להדגיש שבחירתו של הנשיא – על ידי הכנסת – מתקיימת כל 7 שנים. הכנסת משתדלת לבחור בדמות המסמלת סוג של אחדות, של הסכמה.
 - ✓ לנשיא תפקידים ייצוגיים בעיקר – לייצג את ישראל בעולם, לקבל את פניהם של נציגי שגרירויות זרות ועוד. אף שהוא הממנה את השופטים, הוא אינו בוחר אותם. כדמות ייצוגית, הנשיא פותח את דלת משכנו - במועדים מסוימים – בפני האזרחים החפצים לבוא. רבים מאזרחי המדינה אכן מחבבים מנהג זה.
 - ✓ תפקיד שחזר לידי הנשיא מאז ביטול חוק הבחירה הישירה של ראש הממשלה הוא הטלת הרכבת הממשלה על ראש המפלגה שלדעתו יש לו הסיכויים הטובים ביותר להצליח במלאכה. מדובר בתפקיד חשוב, אף שהנשיא מחליט בעניין זה בהתאם לתוצאות הבחירות. גם ראש ממשלה שמחליט לפזר את ממשלתו – לאחר משבר למשל – יפנה לנשיא בעניין זה ויודיע לו על החלטתו.
 - ✓ סמכות הנתונה בידי הנשיא ושיש לה משמעות עבור האזרחים - החנינה. כל אסיר רשאי לפנות לנשיא ולבקש חנינה או הקלה בעונש. הנשיא בודק את הבקשה ועשוי להיענות בחיוב, כלומר הוא מפעיל שיקול דעת אם לתת חנינה או לקצר את תקופת המאסר או לדחות את הבקשה לגמרי.
 - ✓ חשוב לזכור שיש מקום לשלב בלימודים דיון במוסד הנשיאות, כדי לתת תמונה מלאה של מאפייני השלטון בישראל, אך חשיבותו של עיסוק זה היא פחותה.

רצוי להקדיש שעה אחת לנושא.

2. ביקורת ופיקוח על השלטון בישראל

הרחבנו את הנושא של ביקורת ופיקוח על השלטון בתת פרק האחרון של פרק ג'. בפרק זה נתמקד במה שקורה בישראל בנושא.

- כמו בכל מדינה דמוקרטית, גם בישראל קיימות כמה דרכים כדי להגביל את השלטון:
- ✓ הפיקוח של הכנסת על הממשלה על ידי חקיקת חוקים, על ידי דחיית חוקים שהממשלה מציעה, על ידי מתיחת ביקורת בכנסת על מעשי הממשלה או הצהרותיה
 - ✓ הפיקוח של בתי המשפט, בפרט בית המשפט העליון
 - ✓ הבחירות לכנסת כל 4 שנים
 - ✓ בנוסף לכך, יש גוף ביקורת שנבחר על ידי הכנסת ועיסוקו ביקורת על פעולות משרדי הממשלה (וכמו כן על מערכת הביטחון, על הרשויות המונציפליות ועוד). מדובר **במבקר המדינה**. מבקר המדינה מגיש כל שנה דוח על פעילויות הממשלה והדוח מתפרסם ברבים (עיקרו מובאים בעיתונות הכתובה והמשודרת). לגוף זה תפקידים וסמכויות רבות: הוא בודק את כל הפעולות הכספיות של משרדי הממשלה ושל הגופים שנתמכים על ידי הממשלה; הוא בודק אם קיים מנהל תקין במינויים במשרדי הממשלה; הוא בודק אם ניהול המשרד הוא בהתאם לטוהר המידות; הוא רשאי לדרוש לראות את כל ספרי החשבונות, לחקור את פקידי הממשלה; לבסוף הוא מגיש לכנסת את מסקנותיו עם המלצות לתקן את הליקויים שמצא.

הדוח, כאמור, מתפרסם ברבים והעיתונות מביאה את עיקרו לידיעת הציבור ומוסיפה להם דברי פרשנות. קרה שמבקר המדינה בישראל המליץ להתחיל בחקירה משטרתית נגד שרים או פקידים במשרדי הממשלה (או בגופים אחרים המפוקחים על ידו). מסקנותיו של מבקר המדינה אינן בעלות אופי שיפוטי. אבל בגלל הפומביות של הדוח שלו ובשל הרצון של הממשלה לשמור על אמון הציבור, אין מתעלמים ממסקנותיו, ואם מדובר בחשדות לפלילים נפתחת בדרך כלל חקירה. מבקר המדינה משמש גם **כנציב תלונות הציבור**. כלומר אזרח שנפגע בצורה זו או אחרת מפעולה מנהלית של פקיד משרדי הממשלה, יכול להתלונן בפני הנציב ולבקש שהעוול יתוקן. זו עוד דרך שבידי האזרח להגן על זכויותיו ולהגביל את הכוח הרב שיש לשלטון.

← **עוול!**

רצוי ללמד פרק זה כביטוי ישראלי לביקורת על השלטון. לא חובה ללמד אותו בנפרד.

3. התקשורת בישראל

3-4 שעות (חובה)

כולנו ניזונים ממידע שכלי התקשורת מספקים לנו. על כן חשוב ללמד את הנושא, בעיקר אם רוצים לחזק אצל התלמידים את המודעות לשני עקרונות דמוקרטיים:

(1) הדמוקרטיה מחויבת לחופש הביטוי של האזרחים

(2) הכרחי לפקח ולבקר את השלטון.

אמצעי התקשורת במדינה דמוקרטית

אמצעי התקשורת והטלוויזיה בראשם ממלאים תפקיד משמעותי בחיי הפרט והחברה. המונים חשופים אליהם, קובעים את סדר יומם על פיהם, מקבלים מהם מידע, מתבדרים בחברתם ומעצבים בעזרתם את טעמם, התנהגותם ויחסם אל המציאות.

האופי הבידורי של הטלוויזיה גורם לאנשים להישאר מול המסך ולהשתמש בתכנים המשודרים לתועלתם ולשאוב מן המסך סיפוק לצורכיהם, כל זאת גם אם כוונת המוען שונה והתפקיד שייעד לתכנים אינו תואם את השימוש שעושים בהם הנמענים.

בשל תכונותיה הייחודיות ובשל הפורמטים הבידוריים שלה, הטלוויזיה עונה על צרכי אוכלוסיית מעוטי ההשכלה בתחום הבידורי והקוגניטיבי-אינפורמטיבי, בדרך המתאימה להם ביותר, והם מעדיפים אותה על פני כלי התקשורת אחרים.

כולנו תלויים בכלי התקשורת:

א. חושינו מוגבלים ואיננו יכולים להגיע למידע ולמסרים מעבר לסביבתנו הקרובה. כלי התקשורת 'מותחים', 'מאריכים' את החושים - כך שנוכל לקלוט גם מסרים רחוקים הנסתרים מאיתנו בגלל מגבלותינו.

ב. 'זכות הציבור לדעת' ו'חופש הביטוי'. - כאזרחים במדינה דמוקרטית אנו תלויים בתיווכם של כלי התקשורת במימוש זכותנו לדעת ובמימוש זכותנו להביע את עצמנו ולשכנע אחרים באמת שלנו. העיתונות - הכתובה, המשודרת והחזותית - היא שמממשת את זכותו של הפרט לחופש הביטוי והיא הנציגה של כל פרט בהפעלת זכותו החוקית לקבל מידע. זהו ביטוייה של 'זכות הציבור לדעת'.

תפקידי התקשורת

התקשורת ממלאת את תפקיד 'כלב השמירה של הדמוקרטיה': היא פוקחת עין על השלטון והנבחרים ומתריעה מפני מחדלים ותפקוד בלתי הולם.

מידע רב אינו חשוף לקהל הרחב. יש שהמידע מוסתר מהציבור – על ידי נבחריו או על ידי גורמים אינטרסנטיים אחרים; יש שהמידע קיים אך אין מי שיפרסמו; יש שהמידע נתפס כחסר עניין ציבורי.

הדרך להגיע אל כל המידע הזה היא באמצעות כלי התקשורת, שבתפקודם כמסקרי הסביבה וכמפקחים עליה אמורים להגיע אל המידע ולפרסמו ברבים - ובכך לממש את זכותו החוקית של האזרח לדעת. כך היא ממלאת את תפקידה כמתווכת בין הפרט לחברה, ובין הציבור לשלטון.

כמתווכים, אמצעי התקשורת תפקידם לאפשר הבעה חופשית של השקפות עולם, עמדות ואמונות בכל

התחומים, ובכך לחשוף את הציבור למירב המידע ולאפשר לו "להוציא את האמת לאור בדרך של

התמודדות חופשית ובלתי פוסקת בין האמת לבין השקר" (השופט אהרון ברק, בג"צ 399/85).

מסרים גלויים וסמויים

צריכה של תקשורת חופשית מעבירה מסרים גלויים וסמויים. **המסרים הגלויים** הם הנושאים הנידונים בתקשורת, המידע המועבר על ידיה לצרכנים, והדעות והעמדות הנחשפות בתקשורת. **המסרים הסמויים** העוברים בתקשורת חופשית הם בעלי משמעות רבה הן לאזרחים הוותיקים והן לחדשים שהגיעו מחברות שבהן שלטה זמן רב תקשורת 'מטעם'. תקשורת חופשית הממלאת נאמנה את תפקידה מגבירה את מודעותו של הפרט לזכויותיו ולחובותיו כפרט וכאזרח במדינה דמוקרטית וליחסים בינו לבין מדינתו; היא עושה זאת לא רק באמצעות דיון גלוי בסוגיות כמו: מה צריך לפרסם ולהיות גלוי לציבור, מה זכאי האזרח לדעת, עד כמה חייב העיתונאי לפרסם, 'מה חשוב לחשוף לגבי אלה הקובעים את מהלך העניינים', אלא בעקר באמצעות תפקודה הלכה למעשה: בחירה או פסילה של מידע לפרסום, התייחסות לנבחרי הציבור, תמיכה או אי תמיכה במאבקים עקרוניים-ציבוריים, מרכזיות או שוליות של הנושאים המסוקרים, בחירת מגיבים או מדווחים.

חשיפה לתקשורת ורמת ההשכלה

חשיפה רבה לתקשורת, ובעיקר לתקשורת מודפסת, מבטיחה הבנה רבה יותר של מושגים, של מידע, של הכללים העומדים מאחורי החדשות ושל העקרונות העומדים בבסיס התקשורת החופשית. בעלי השכלה גבוהה 'ממש מחפשים את המידע (הפוליטי) באמצעי התקשורת והתעניינותם החברתית והפוליטית רבה' (מקסוול, מקומס ושו, 1949). לעומתם, מעוטי השכלה וחסרי השכלה מקדישים פחות תשומת לב למידע הפוליטי ולסוגיות החברתיות והפוליטיות המסוקרות בתקשורת, והם אף נחשפים פחות מבעלי ההשכלה לאמצעי התקשורת. בגלל עולם ידע דל והבנה שטחית של המושגים הרלוונטיים לחדשות ושל עקרונות סוציולוגיים, פוליטיים ואחרים, מתקבלת התקשורת החופשית באי הבנה (ובאי הסכמה) כמעט מוחלטת אצל מעוטי ההשכלה. נראה כי רבים ממעוטי ההשכלה, גם כשהם מסוגלים לקרא ולכתוב, אינם יכולים לקרוא בהבנה או לקרוא קריאה ביקורתית, ולכן 'דמוקרטיה' היא לעיתים קרובות מילה חסרת פשר לדידם, או מפוענחת על ידם, במקרים רבים, באופן שגוי לחלוטין. 'דמוקרטיה', 'תקשורת דמוקרטית', 'חופש ביטוי' ו'חופש עיתונות' נתפסים אצלם לעיתים קרובות כאנרכיה, כבגידה בלאום ובמולדת, כהסתה, ככפירה בעיקר או ככלי לנגח את הדת ואת נבחרי העם. על פי תפיסתנו, שימוש ממוקד במשדרי אקטואליה וחדשות יסייע להבנת עקרונות הדמוקרטיה ולהבנה של תפקיד התקשורת הדמוקרטית ותפקודה במדינת ישראל.

← מיון:

1. על המורים להיעזר בתוכנית הלימודים בתקשורת המונים ברמת השכלת יסוד, שהאגף לחינוך מבוגרים הוציאה לאור בשנת תש"ס (2000). כמו-כן עומד לרשות התלמיד ספר בנושא תקשורת המתאים לרמת השכלת יסוד: **כשרים, קשרים בתקשורת**, מקראה להוראת יסודות תקשורת המונים, ירושלים 1999, משרד החינוך התרבות והספורט.
2. ראו גם הנספח בסוף החוברת – **הוראת אזרחות באמצעות תשדירי טלוויזיה**, המהווה מבוא לקלטת הווידאו המלווה את התוכנית.

3. להלן הצעות נוספות להפעלות בנושא התקשורת:

I הפעלה

על התלמידים לדמיין עולם ללא תקשורת.

הפעלה מסוג זה טובה לתחילת לימוד הנושא, כדי לאפשר דיון בשאלה: מה התועלת שאנו מפקים מהתקשורת? מהם תפקידי התקשורת? מה הנזק שניתן לצפות מהתקשורת? האם צריכים להגביל את התקשורת? וכך הלאה.

II הפעלה

לחלק כל מיני עיתונים – רצוי לבחור מסוגים שונים (ירחונים, עיתונים יומיים, דתיים, לא דתיים); כותרות, מדורים שונים, תמונות. לבקש מכל קבוצה לדווח על הנושאים השונים שבהם מטפל העיתון; לברר בתוך מה שנכתב בין דיווח 'נטו' או מסירת מידע - כמו זמני הדלקת נרות בשבת - להבעת דעה – מאמרים או כותרות מכוונות שלא מוסרים רק מידע אלא מביעים את דעתו של העיתונאי או של העורך.

דיון:

בדרך כלל אנשי התקשורת לא מסתפקים ביידוע הציבור או בדיווח על המציאות בארץ ובעולם; הם גם מעצבים את דעת הקהל ומפרשים את המציאות בהבעת דעה אישית. האם זה לגיטימי? כיצד להבחין בין ידע לבין פרשנות? בין עובדות לדעות? למה זה חשוב להיות מודע לכך? לגבי נושא זה, קיימת הרחבה בתכנית הלימודים בהוראת 'תקשורת המונים' של האגף.

III הפעלה

לחלק לתלמידים אותה ידיעה מעיתונים שונים.

דיון על כך שהדיווח שונה במקצת מעיתון לעיתון – הדיווח אינו אובייקטיבי לגמרי. האם ניתן לסמוך על העיתונים? ועוד שאלות הקשורות לתקשורת כ'מייצרת מציאות'.

4. המיעוט הלא יהודי בישראל

(2-3 שעות (רשות)

בישראל כ-20% מהאזרחים אינם יהודים ומעמדם נקבע במגילת העצמאות – כלומר הם אזרחים בעלי זכויות מלאות. אם כך, מדוע להקדיש בשיעורי אזרחות פרק נפרד לנושא? חשבנו שהנושא לא ידוע די הצורך וכרוך דיו בבעיות, בגלל סיבות שנפרט להלן, כדי שנעסוק בו, במידה רבה או מצומצמת. נציע כאן מסגרת לימוד מסוימת, ועל המורה לשלב אותה בהוראת המקצוע בהתאם לתוכנית עבודתו, לרמת הכיתה ולשעות הלימוד העומדים לרשותו.

מדינת ישראל הוקמה כמדינה יהודית שמטרתה להיות מדינת העם היהודי, אך מלכתחילה – במגילת העצמאות – נקבע שתינתן אזרחות מלאה לכל תושביה, או, בלשון המגילה:

”...מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין,

נבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות...”

כאשר מדברים על המיעוטים הלא יהודים של ישראל, אנו מתכוונים לערבים, לדרוזים, לצירקסים ולבדווים, שהם בעלי שייכות דתית שונה ואינם מזדהים בהכרח עם היהודים בזיקתם הלאומית. רובם גרים בכפרים - בעיקר בגליל ובנגב - ובערים מעורבות כגון יפו, רמלה, לוד וירושלים; יש גם ערים מעטות שבהן הרוב לא יהודי.

להלן כמה נתונים לקיום עקרונות מגילת העצמאות ביחס למיעוטים בישראל:

בנוסף לזכויות משפטיות – כגון הזכות לבחור ולהיבחר, חופש הביטוי או חופש ההתארגנות, שהאזרחים הלא יהודים נהנים מהן כשאר האזרחים במדינה, קיים יחס מיוחד כלפי המיעוטים – מעין אוטונומיה תרבותית שהם זוכים לה. השפה הערבית היא שפה רשמית במדינה – שלטי רחובות, לוחות רישוי, טפסים רשמיים מנוסחים עלפי רוב בעברית וגם בערבית. בבתי ספר לא יהודים לומדים בערבית, אפשר להיבחן בבחינות בגרות בערבית, ויש שעות שידורים בערבית בטלוויזיה הישראלית. יש לציין שהאזרחים הדרוזים – בשונה בדרך כלל מהערבים המוסלמים והנוצרים – משרתים ברובם בצבא מאז הקמת המדינה. דומים להם גם הצירקסים והבדווים.

באיזו מידה המיעוטים בישראל נהנים משוויון זכויות?

לעיתים קרובות נשמעות טענות של הציבור הערבי והדרוזי שהם מרגישים 'אזרחים סוג ב'; מאידך, בקרב הציבור היהודי קיים חוסר אמון ולפעמים עוינות כלפי המיעוטים. מהי תמונת המצב האמיתית? האם יש בסיס להרגשת הקיפוח? האם מצבם השתנה מאז הקמת המדינה? נתחיל בכמה עובדות:

לא כל מקומות העבודה במדינה – בעיקר בשירות הציבורי – פתוחים בפניהם. כך במערכת הביטחון, ובתעשייה הצבאית אין סיכוי למצוא אזרח לא יהודי שיתקבל למשרה כלשהי. כני"ל בחברת חשמל ובכלל ברוב משרדי הממשלה, חוץ ממשדד החינוך, כי שם ישנה תשתית נפרדת לחברה הערבית והדרוזית. היו סגני שרים לא יהודים, אך לא היו שרים. נכון הוא שמאז הקמת המדינה חלו כמה שינויים ביחס כלפי המיעוט הערבי: עד שנת 1966 התקיים ממשל צבאי באזורים המאוכלסים במיעוטים וכתוצאה מזה זכויותיהם האזרחיות נפגעו – למשל חופש

התנועה שלהם. גם בתחום הפוליטי, היו בעיקר התארגנויות מפלגתיות נלוות למפלגות הציוניות. הגבלות אלו השפיעו לרעה על מצבם הכלכלי-חברתי.

כמו כן, מדינת ישראל שקמה בראש וראשונה כמדינה יהודית השקיעה יותר במגזר היהודי מאשר במגזר הערבי. מאז המצב השתנה ללא הכר והאזרחים הלא יהודים נהנים מיותר שוויון, אך עדיין לא הגענו למצב רצוי. עדיין אי השוויון מתקיים בתחום התקציבים שמוקצים לרשויות המקומיות בארץ. אם נשווה עם המצב בעשרים השנים הראשונות של המדינה, כיום מצב השירותים בכפרים ובערים הערביים השתפר; אך עדיין קיים פער משמעותי בין הרשויות היהודיות לבין הרשויות הלא יהודיות. למשל, בתחום החינוך עדיין חסרים ספריות ומעבדות בבתי הספר או תקנים ליועצים או לעובדים סוציאליים. קיימים עוד תחומים רבים שבהם החסר הוא גדול והוא מבליט ביתר שאת את הפער. בשנותיה הראשונות של המדינה רמת ההשכלה בקרב הציבור הערבי והדרוזי הייתה ירודה מאוד, ואף הייתה קיימת אנאלפבתיות גבוהה. עם החלת חוק חינוך חובה על כל האזרחים, חלה תמורה משמעותית וכיום מספר הסטודנטים הלא יהודים באוניברסיטאות ובמכללות הולך וגדל.

לא פעם נתקלים בני המיעוט הלא יהודי בביטויים לא סובלניים כלפיהם, בחוסר אמון או דחייה (למשל כשסטודנט ערבי רוצה לשכור דירה אצל בעל בית יהודי). בכלל, בקרב היהודים יש לפעמים בלבול בין אזרחי המדינה לבין תושבי השטחים שאינם אזרחי המדינה. כל הגורמים האלה מתחברים יחד ליצירת מתחים בין שתי החברות. אם נוסיף לכך את העובדה שהיהודים והלא יהודים גרים ברוב המקרים ביישובים נפרדים – חוץ מבערים מעורבות – נוכל להבין את הריחוק והניכור הקיים בין שתי החברות. עם זאת, נציגיהם של המיעוטים בכנסת פועלים כדי לקדם את נושא השוויון ונאבקים נגד כל ביטוי של חוסר סובלנות או גזענות. ברור שככל שהדמוקרטיה הישראלית תיטיב עם המיעוטים שלה, כך שהיא תתחזק.

← **עיון 2:**

- ✓ המידע שהובא לעיל הוא חלקי מאוד, ומי שירצה לעסוק בנושא בצורה יסודית יותר יצטרך להשלימו בכוחות עצמו. עמדנו על בעיות כלליות הקשורים ללימוד הנושא, ואנו תקווה שהדבר יעזור למורים.
- ✓ מה שהיה חשוב לנו להדגיש הוא שהנושא מחייב התייחסות כלשהי ושכדאי ללמדו בהקשר לשיטה הדמוקרטית הנהוגה בישראל, כדי שהלומדים יבינו שהשאיפה לשוויון לכול התגשמה במידה לא מעטה מאז הקמת המדינה ושהרבה מאמצים נעשים לצמצום הפערים בין שתי החברות, אף שעדיין לא הגענו למצב הרצוי.
- ✓ אנו מציעים להקדיש 2-3 שעות לנושא.

5. דת ומדינה בישראל

2-3 שעות (רשות)

סוגיה זו עומדת במרכז העניינים מאז הקמת מדינת ישראל, ואף שאין אנו מתיימרים להקיף את הנושא, ניתן כאן כמה כיוונים שיוכלו לעזור למורה לשקול את אופן שילובו בהוראת אזרחות.

מדינת ישראל כמדינה יהודית

כפי שכבר הזכרנו בפרק על מגילת העצמאות, מדינת ישראל קמה בראש וראשונה כדי להיות מדינה יהודית. משמעות הדבר נתונה עד היום במחלוקת, מכמה סיבות, בעיקר עקב כך שהמושג 'יהודי' נתפס באופנים שונים על ידי הציבור היהודי בארץ.

על נושאים מסוימים אין כמעט ויכוח - למשל על חוק השבות, שהוא ביטוי מובהק של היותה מדינת ישראל מדינת העם היהודי. אך על נושאים אחרים הייתה ויש עדיין מחלוקת בין הציבור החילוני לבין הציבור הדתי, ולכן נמצאה פשרה – **הסטטוס קוו**, שקבע ש:

✓ תהיינה שתי מערכות חינוך – אחת ממלכתית ואחת ממלכתית דתית. בנוסף, תהיה מערכת חינוך עצמאית לציבור החרדי.

✓ כל ענייני האישות – נישואים וגירושים - יהיו בידי בתי דין הרבניים

✓ בצה"ל יהיה אוכל כשר. כנ"ל לגבי כל מוסדות הממלכתיים

✓ לא תהיה תחבורה ציבורית בשבת (למעט חריגים כמו בחיפה).

ברור שהסכם זה לא סיפק אף צד באופן מוחלט וכל צד ניסה – באמצעות החקיקה בכנסת או על ידי עובדות בשטח – להטות את אופי המדינה לכיוונו. כך אנו עדים לשינויים רבים מאז הקמת המדינה: למשל כיום ניתן למצוא חלקות קבורה אזרחיות; הויכוח סביב נישואים אזרחיים לא פסק (אפשר להתחתן בנישואים אזרחיים בארצות חוץ מסוימות והנישואים יוכרו בארץ); ובשבתות הרבה מקומות ציבוריים ועסקים פתוחים. יש חוג הולך ומתעצם הטוען שיש להשתחרר מהפשרה ויש לאפשר נישואים אזרחיים, לצד נישואים דתיים. מאידך נעשים ניסיונות על ידי הציבור החרדי להגביר את האופי ההלכתי של המדינה – למשל המאבק על חסימת כבישים שעוברים ליד שכונות חרדיות (כביש בר אילן בירושלים) או הפגנות חרדים כדי שקניונים או מקומות בילוי לא יהיו פתוחים בשבתות. בנוסף היו מדי פעם ניסיונות חקיקה בכנסת שיוזמיהם היו לרוב חברי מפלגות דתיות; כמו כן שרים דתיים וחרדיים הפעילו לעיתים את סמכותם לתקן תקנות – שהיו גם בעלות אופי דתי מובהק. מכל מקום, השינויים שהתרחשו בנושא 'דת ומדינה' וימשיכו להתרחש בעתיד הם נגזרת של השינויים העמוקים שקרו בחברה הישראלית. המפלגות הדתיות מעוניינות לקדם את החקיקה הדתית בכנסת, ולעומתן המפלגות החילוניות מעוניינות לצמצמה ולהציב על מקומה חקיקה אזרחית, ולכן קיים ויכוח מתמשך בנושא.

נושא הגיוס לצה"ל של בחורי הישיבות נשאר עדיין נושא רגיש מאוד, וגם בציבור החרדי ישנם סימנים של שינוי מסוים בנושא (היו גרעינים לא-גדולים של חרדים שהתגייסו לצבא לשירות סדיר). ברור שאי גיוסם מטעמי דת ('תורתם אמנותם') פוגע קשות בעקרון השוויון בפני החוק (הפטור מבוסס על תקנה של משרד הביטחון משנות החמישים). נעשים מעמצים בלתי פוסקים של חברי כנסת ושל ארגוני אזרחים לשנות את החקיקה בנושא ולשים קץ לחוסר שוויון.

← שינוי אפ:

- ✓ חשוב לציין את הוויכוחים בנושא דת ומדינה בהקשר לכמה יסודות דמוקרטים, כגון חופש הביטוי, חופש דת, ריבוי דעות, מחלוקת לגיטימית ועוד.
- ✓ אנו מציעים את לימוד הנושא כ'רשות' בכיתות השכלת יסוד; אולם חשוב לתת את הנתונים של היום ולהדגיש את השינויים שקרו במדינה מאז הקמתה.
- ✓ כדי שהנושא יהיה ברור יותר, חשוב לפעמים לערוך השוואה עם מה שקורה במדינות אחרות בנושא דת ומדינה. מדינת ישראל אינה הדמוקרטיה היחידה שבה קיימת מחלוקת בענייני דת ומדינה; אבל בישראל לא קיימת הפרדה פורמלית-חוקתית בין דת ומדינה (כפי שהיא קיימת, למשל, בצרפת ובארצות הברית). אף שבמדינות הדמוקרטיות של המערב נותנים לעיתים ביטוי ממלכתי לדת - כגון סמלים נוצריים בדגלי המדינות או בהמנונים, או חגים לאומיים שהם חגים נוצריים, עדיין בתי הספר הדתיים הם בתי ספר פרטיים ובדרך כלל המדינה אינה תומכת בהם.
מובן מאליו שהרחבה זו על הנושא תתאים רק לכיתות ברמה גבוהה יותר.
- ✓ יש לציין שוב שהסקירה לעיל היא חלקית בלבד, ומורה שירצה להרחיב את הדיבור בנושא יצטרך להיעזר בחומר נוסף.
- ✓ מכל מקום, נושא של דת ומדינה יוכל להשתלב בשיעורי אזרחות בעיקר בהקשר לאקטואליה שמזמינה לעיתים קרובות ויכוחים ציבוריים בנדון. אך הוא נשאר גם כנושא 'רשות'.

6. דמוקרטיה וביטחון בישראל

שעתיים (רשות)

זו סוגיה קשה שישראל מתלבטת בה יום יום, והיא תוכל להעסיק את המורים לאזרחות, אם יעלו כמה נושאים הקשורים אליה בצורה זו או אחרת. להלן נעלה כמה שאלות המתייחסות לנושא, אך אין כוונתנו להקיף את כל הנושאים המתייחסים לסוגיה.

סוגיה זו של דמוקרטיה וביטחון בישראל לובשת כיום פנים חדשות, כלומר מצב העניינים בהקשר זה השתנו מאוד מאז הקמת המדינה.

ראשית, נושא הגבלת חופש הביטוי בגלל סיבות ביטחוניות. הצנזורה הצבאית נהגה ובמידה פחותה יותר נוהגת גם כיום להגביל העברת מידע בנושאים ביטחוניים, ובכך היא לכאורה פוגעת בחופש הביטוי ובחופש העיתונות. בגלל המצב הביטחוני המיוחד של ישראל, יש בדרך כלל הסכמה על נושא זה, אף שרבים הטוענים שאין לקבל את כל הצעדים הנעשים על ידי הצנזורה הביטחונית כמובנים מאליהם. מה לגיטימי ומה לא לגיטימי? עד כמה מותר להגביל בלי לערער את יסודות הדמוקרטיה בישראל? נציין, עם זאת, שבמשך השנים חלה התפתחות רבה בתחום זה – בכיוון של פתיחות: עניינים שבשנות החמישים והשישים לא היו מגיעים לידיעת הציבור, מגיעים אליו ונידונים בגלוי. ריבוי ערוצי התקשורת והלחץ הציבורי להרחיב את חופש המידע שינו את 'מפת הצנזורה הצבאית' מקצה לקצה. למשל, כיום שמו ותמונתו של ראש השב"כ (שירות הביטחון הכללי) ידועים לכול, חריגות או מחדלים שפעם לא התפרסמו או התפרסמו כמה שנים אחר כך נחשפים בשנים אחרונות בכלי התקשורת באופן מדי.

שנית, ישראל עדיין לא פתרה את בעיית השטחים המוחזקים על ידה מאז מלחמת ששת הימים. בשטחים אלו יש נוכחות צבאית שלנו, והצבא, הכפוף לשלטון ולחקיו – כמו בכל מדינה דמוקרטית מתוקנת – לא יכול להחליט החלטות שרירותיות. לעיתים יש קושי למצוא את האיזון בין הדרישות של היות מדינת ישראל מדינה דמוקרטית לבין הדרישות של היותה מתגוננת על קיומה ועל בטחון אזרחיה. ברור לנו שאנו נמצאים בפני שאלות חשובות ומהותיות, אך הדיון בהן הוא מעבר למסגרת התוכנית שלנו.

ישנן שאלות רבות אחרות שלא נוכל להעלות כאן

לדוגמה נזכיר כאן:

- ✓ חובת השירות הצבאי לעומת חופש המצפון של חיילים המסרבים לשרת בשטחים.
- ✓ האזרחים הערבים פטורים משירות הצבאי – האם מוצדק הדבר? יש הטוענים שצריך להטיל עליהם חובת שירות לאומי, ובכך לגרום להם להרגיש 'שייכים' יותר. אחרים אומרים שכיום ניתן לשלב את האזרחים הערבים גם בצה"ל, כי ניתן לסמוך עליהם וכו'. אלו דעות שנשמעות בציבור, ויש לדעת עליהן.

הוראת אזרחות באמצעות משדרי טלוויזיה

נספח לקלטת

מטרות השימוש במשדרי טלוויזיה בהוראת האזרחות:

- ✓ לחשוף את הלומד למורכבותה של המציאות הדמוקרטית;
- ✓ להמחיש ללומד סוגיות תאורטיות, כפי שהן באות לידי ביטוי במציאות הישראלית;
- ✓ לזהות עקרונות וערכים העומדים בבסיס חברה דמוקרטית בכלל והחברה הישראלית בפרט;
- ✓ לחזק את מודעות הלומד ליכולת ההשפעה שלו כאזרח בזירה הציבורית.

הטלוויזיה כמדיום דמוקרטי

- הטלוויזיה היא המדיום המועדף על רוב המבוגרים. באמצעותה הם מספקים את מירב צורכיהם לבידור ולמידע. היא מדיום קל לצריכה ומחובר למציאות הן בתכניו והן בתפוצתו הרבה; על כן הבחירה בטלוויזיה כאמצעי הוראה ללומדים מבוגרים היא טבעית ומובנת מאליה.
- ✓ הלימוד באמצעות הטלוויזיה הוא דמוקרטי במהותו: סמכות הידע אינה עוד אצל המורה בלבד; הלומד והמורה מתנסים שניהם באותה פעילות - צפייה, לשניהם 'יש מה להגיד' בעניין, ושניהם לומדים ומלמדים באופן לגיטימי ובאותה מידה. הנושאים שהטלוויזיה מספקת הם מן הסוג שכל מבוגר מתעניין בהם, ולכל אחד יש מושג עליהם. לכול חלק בפעילות תקשורתית-חברתית זו: למורה, ללומד ולטלוויזיה - שלושתם 'מתחלקים בסמכות'.
 - ✓ תהליך ההוראה באמצעות הטלוויזיה מאפשר מעורבות פעילה של הלומד. המורה מנחה את הלמידה, מכוון את הלומד וממקד אותו בתוכני הלמידה (כלומר, במשדר), ובכך מאפשר לו להפיק את המקסימום מהטקסט ומעצמו.
 - ✓ בהוראת האזרחות השימוש בטלוויזיה הוא משמעותי ביותר, מאחר שהוא מאפשר יישום של עקרונות דמוקרטיים הלכה למעשה: השתתפות פעילה ומעמד שווה.

יתרונות השימוש בטלוויזיה בהוראה

- ✓ **הטלוויזיה זמינה ונגישה**: היא מצויה בכל בית וקלה להפעלה.
- ✓ הטלוויזיה מספרת **'סיפורים בתמונות'**. באופיה היא בידורית יותר וקלה להבנה יותר מכלי תקשורת אחרים, ותכונות אלה מושכות ומסייעות גם ללמידה.
- ✓ **החזותיות** היא התכונה הדומיננטית של הטלוויזיה, והיא מאפשרת לצופה להתחבר אל הטקסטים ולהבינם, גם כאשר אינו מבין את הטקסט המילולי, או כאשר הוא מבין אותו הבנה חלקית בלבד.
- ✓ המדיום מאפשר לצופה להשלים את פערי הידע באמצעות התמונות. בתהליך הלמידה יש אפשרות להשתמש בתמונות להקניית ידע ומושגים.

- ✓ הטלוויזיה קלה לצריכה ואינה דורשת מיומנויות נלמדות לשם הבנה והנאה. לעומתה, הדפוס הוא הכלי הקשה ביותר לאוכלוסיית הלומדים שלנו. על אף זאת, ההוראה המסורתית משתמשת בלשון הכתובה כאמצעי היחידי כמעט להקניית ידע. השימוש בטלוויזיה מנטרל את הקושי הראשוני, הבעייתי ביותר - הקריאה.
- ✓ משדרי הטלוויזיה מעבירים את המסרים החדשתיים במגוון של אמצעים, ואלה מקלים על ההבנה ועל הלמידה. תוכניות של חדשות ואקטואליה בטלוויזיה כוללות בתוכן ידיעות חדשותיות - בשפה הרשמית של העיתונות, ובהמשך יש בהן כתבות שטח וראיונות 'חיים' או ראיונות קצרים בליווי פרשנות לאירוע. בכתבות כאלה המושגים והמידע חוזרים פעמים אחדות ובווריאציות שונות והמלל מגובה בתמונות ובקולות ('הטקסט הטלוויזיוני'); תוכנית הבנויה במתכונת זו דומה בעצם לשיעור מתוכנן היטב, והיא כוללת בתוכה את מרכיבי הלמידה היעילה - חזרה וגיוון באמצעים.
- ✓ שימוש בטלוויזיה פירושו גם 'ללכת עם הזמן' - בשני מובנים: שימוש בתכנים אקטואליים ומחברים למציאות, לשם הבהרת מושגים וסוגיות תאורטיות, ושימוש בשיעור באמצעי 'מתקדם', שאין בו קפיאה על השמרים. יש לכך חשיבות מרובה הן בעיני המלמדים והן בעיני הלומדים.

קשיים

- תכונות אחדות של הטלוויזיה שהוזכרו על ידינו כיתרונות, עלולות גם לעורר קשיים לא מעטים בצפייה ובלמידה. הקשיים עשויים לנבוע הן ממאפייני הסוגה (הז'אנר) - 'חדשות', 'תעודה', 'דוקודרמה', והן ממאפייני המדיום. בתהליך ההוראה המורה חייב לקחת קשיים אלה בחשבון ולעמוד עליהם באופן ממוקד וברור.
- הוראה באמצעות הטלוויזיה מחייבת את המורה ללמד (מלבד אזרחות, אקטואליה, מושגים וידע עולם) גם את שפת הטלוויזיה, לפחות במידת מה. זאת משום שהתנאי להבנת משדרי אקטואליה (כמו גם סוגות אחרות) הוא הבנת דרכי הייצוג של המדיום וידיעת השיקולים והאילוצים העומדים בבסיס הבניית התמונה הטלוויזיונית:
- ✓ **הטלוויזיה יוצרת אשליה מושלמת של המציאות** באמצעות השימוש שלה בתמונות, בתנועה, בצבע, בקולות ובצלילים ובאמצעים טכנולוגיים מתקדמים. האשליה הטלוויזיונית נתפסת אצל הצופה כמציאות הממשית, ה'אמפירית'. על המורה להיות מודע לכך שלצופה הלא מיומן יש קושי להבחין בין שתי המציאויות: זו הנשקפת מהמסך, וזו האמיתית שבה הוא חל ואותה הוא מכיר.
- ✓ **הטלוויזיה עושה שימוש ב'זמן דרמטי'** (דחיסת זמנים, האטה, האצה, קפיצות בזמן). הדבר מקשה על הצופה הלא מיומן לעקוב אחרי רצף האירועים, להבחין בין המוקדם למאוחר, בין סיבה לתוצאה.
- ✓ **הטלוויזיה משנה את תמונת המציאות האמיתית** ומציגה באופן שיטתי וקבוע תמונה חלקית, שונה ומעוותת. זוהי תוצאה של בחירה, מיון ועריכה, תוך שימוש בטכנולוגיות מתקדמות. חשוב לזכור: כל סיקור תקשורתי הוא נקיטת עמדה, כי הוא כרוך בבחירת האירועים, כי הוא כרוך בבחירת האירועים ודרך הצגתם, בדעות ובעמדות של היוצרים ושל הארגון המשדר, והוא מושפע מכושרם הארגוני, מיכולתם המקצועית ומתפיסת עולמם.

התוצר הטלוויזיוני הוא, אם כך, 'תוצר מובנה' של תפיסות מקצועיות, לחצים, שיקולים ומטרות מוגדרות (חברתיות, כלכליות, פוליטיות, תרבותיות או אישיות). זהו תוצר שיעודו 'להימכר'

למקסימום צופים ולתת תשואה מירבית, מסוג זה או אחר, לארגון המשדר. הצופה התמים מתקשה להפריד בין מה שהוא רואה על המסך לבין ההתרחשויות האמיתיות. הקושי שמציב המדיום בהבחנה בין שתי המציאויות, מתווסף לנטייה של הצופה להוסיף למידע הטלוויזיוני מידע, שמקורו בהתנסות אישית, ולשלבו כאילו היה חלק אינטגרלי מהדיווח החדשותי בטלוויזיה. וכך הופכת אצלו התמונה המדווחת בטלוויזיה לחלק בלתי נפרד מהמציאות שהיא מייצגת ומניסיון חייו. אין עוד הפרדה בין השלושה: 'ראיתי בטלוויזיה' פירושו - 'האירוע התקיים כפי שדווח', וכמעט - 'הייתי באירוע'.

✓ האמוציונליות של התכנים ואופן הצגתם. הטלוויזיה מספקת מידע באמצעות סיפורים אישיים, דרמות אנושיות וצילומי תקריב; כל אלה גורמים למעורבות רגשית של הצופה ולהזדהות עם הגיבורים. צופים רבים נוטים לפענח את המסרים 'מהבטן' - להרגיש את האירועים, להזדהות עם האנשים שעל המסך באופן רגשי, לנקוט עמדה כלפיהם על פי המראה, שפת הגוף, המצב המשפחתי והדימוי, שנבנה על ידי הטלוויזיה ועל ידי כלי התקשורת האחרים. השיקולים הרציונליים אינם מודגשים בטלוויזיה, והם אינם דומיננטיים גם אצל אוכלוסיית הלומדים שלנו. פענוח רציונלי, 'אובייקטיבי', של הטקסט מהווה לעיתים קושי שהם אינם רגילים בו; וכך 'נפגשות' תכונות דומות של הצופה ושל הטלוויזיה, והמסר מתפענח באופן מוטעה, דהיינו אין מבינים בעצם את המסר.

סיכום

למרות שהטלוויזיה היא 'מדיום קל לצריכה', ואף על פי שהחזותיות הטלוויזיונית היא תכונה מבורכת, הרי כאשר הדברים אמורים באוכלוסיות שידע העולם שלהן חסר ושיכולתן להבין טקסטים מילוליים (כתובים או מדוברים) מוגבלת, הצפייה בטלוויזיה אינה משוללת קשיים ואינה מבטיחה הבנה שלמה. אולם מאחר שאוכלוסיית הלומדים שלנו מעדיפה את הטלוויזיה כמקור המידע החדשותי שלה, ומאחר שהטלוויזיה מספקת אמצעי המחשה טובים יותר מאשר כלי תקשורת אחרים, השימוש במשדרים להקניית מושגים וידע הוא שימוש יעיל, מקושר לחיים, אקטואלי ומודרני, יחסית לאמצעים רבים אחרים.

העבודה עם משדרי הטלוויזיה מנצלת את יתרונות המדיום כדי להקנות ידע ומושגים, כדי להמחיש ללומד איך מתיישמים או לא מתיישמים עקרונות הדמוקרטיה בחיי המעשה; וכן כדי לעודד ביקורת ולשפר את היכולת להפיק משמעות מטקסטים חדשותיים ואקטואליים.

עבודה עם משדרים

מטרות

- ✓ הצגת סוגיות חברתיות פוליטיות ותרבותיות באמצעות אירועים שאובים 'מן החיים' ובדרך נגישה ומובנת.
- ✓ המחשת סוגיות תאורטיות באמצעות ניתוח אירועים המתרחשים במציאות ובאמצעות הארת האופן שבו הם מוצגים בתקשורת (בטלוויזיה).

הנחיות כלליות למורה

- בבחירת המשדר או הסרט ובתכנון השיעור על המורה לברר לעצמה/ו את הנקודות הבאות, ולהתאים אליהן את המשדר ואת דרכי העבודה:
- ✓ מהן המטרות שמעוניינים להשיג באמצעות עבודה עם המשדר?
 - ✓ מהי מידת ההתאמה של המשדר והרלוונטיות שלו לנושא, לאוכלוסייה ולמטרות?
 - ✓ מהם הנושאים / הנקודות שבהם רוצים להתמקד, להרחיב, להעמיק?
 - ✓ מהם הנושאים שעשויים לעלות בכיתה בעקבות הצפייה ואין מעוניינים לעסוק בהם?

מתודות של למידה בעבודה עם משדר

1. פעילות לפני צפייה

מטרות

- ✓ להקנות ללומד ידע ומושגים.
- ✓ להפנות את תשומת ליבו של הלומד לפן מסוים במשדר.
- ✓ לגייס לצפייה את עולם הידע של הלומד.
- ✓ לעורר סקרנות והנעה ללמידה מהצפייה במשדר.

דוגמאות לפעילויות

דיון על נושאי המשדר, הבעת דעות, בירור מושגים, העלאת השערות משם המשדר, העלאת התנסויות אישיות, עיון בטקסטים כתובים, הקניית ידע.

2. פעילות בעת הצפייה

- הצפייה למטרות לימודיות היא תוצר של תכנון מוקדם שהמורה עושה, והיא דורשת מהלומד השקעה – כלומר התכוונות והתמקדות לשם למידה.
- כדי לקדם מטרות לימודיות, חשוב להטיל על הלומד מטלות לצפייה שבאמצעותן תתבצע סריקת המשדר וההתמקדות בפריטים השונים.

מטרות

- ✓ זיהוי ואיתור מרכיבים המצויים במשדר (קונפליקטים, דילמות, דעות קדומות, סטריאוטיפים, מידע, הטיות)
 - ✓ התמקדות במרכיבים מהמשדר (רעיונות, דעות, מושגים, מסרים ...)
 - ✓ מעקב אחרי התפתחות (של קונפליקטים, תהליכים, רעיונות, מושגים)
 - ✓ הסקת מסקנות ממרכיבי המשדר.
- הערה:** מטלות הצפייה ניתנות ללומדים לפני הצפייה.

דוגמאות למטלות (קשורות למשדרים שבקלטת)

- שימו לב לטענות שהעולים מעלים ולתשובות הניתנות להם על ידי הממסד.
- מהו יחס החברה לילדים חריגים? הקשיבו לסיפורים של ההורים, לדברי הילד, המורה והמנהלת ושימו לב להתנהגות החברים.
- בפני אלו דילמות עומדים פעילי זכויות האדם? איך זה משפיע על החלטותיהם?
- שימו לב לדרך שבה מציגה הכתבה את הממסד הדתי: האם זה דיווח אובייקטיבי? האם זו הבעת דעה של הכתב?
- הקשיבו לדובר צה"ל, איך הוא (או צה"ל) תופס את 'זכות הציבור לדעת'?

המלצות

- ✓ על המורה להגדיר לעצמו את מטרות הצפייה (שאיבת מידע / הסקת מסקנות/ גיבוש דעות...)
- ✓ ולתכנן את המטלות כך שיהיו מכוונות להשגת המטרות.
- ✓ הלומדים יקשיבו לנאמר ויסתכלו בתמונות. – לא כדאי להטיל עליהם לכתוב בזמן הצפייה.
- ✓ חשוב להטיל מטלות אורך (סורקות) ולא מטלות נקודתיות. מטלות כאלה דורשות ריכוז במהלך הצפייה כולה.
- ✓ כדאי להטיל מטלות כיתתיות או קבוצתיות. כך מבטיחים שותפים רבים לסריקת המשדר, וסך כל המידע שיתקבל יהיה שלם ומפורט יותר מאשר המידע שיתקבל ממטלות אישיות.
- ✓ כדאי להטיל את המטלות בקול רם. - כך יהיו כולם ערים לנקודות מבט אחדות ושימו לב אליהן בזמן הצפייה.
- ✓ רצוי לבחור במטלות שמטרתן הסקת מסקנות, הבחנות (מסרים גלויים וסמויים, דעות ועובדות...)
- ✓ והבנת רעיונות, ופחות איתור מידע.
- ✓ עם זאת, יש נושאים או כתבות שבהם דרוש גם איתור מידע, במקביל להבחנות דקות יותר ולהסקת מסקנות.

3. פעילות לאחר הצפייה

מטרות

- ✓ אוורור רגשות (רשמים, רגשות, תגובות מידיות)
- ✓ עיבוד המידע מהמשדר (הבחנה בין דעות שונות ובין דעות לעובדות, הסקת מסקנות...)
- ✓ הבהרת העקרונות העומדים בבסיס האירועים.

- ✓ הבעת עמדה.
- ✓ הסקת מסקנות והשלכות על מקרים אחרים.
- ✓ ביקורת והערכה.
- ✓ הקניית ידע חדש.
- ✓ ביסוס וחיזוק של ידע קיים.

דוגמאות לפעילויות בנושאי המשדר

- ✓ הבעת רגשות, איסוף מידע, דיון, הבעת דעות, השוואות (בין מציאות לתיאוריה; בין מציאות לכתבה / סרט, בין דעות, בין מקורות, בין נקודות מבט...);
- ✓ דיון בהשלכות של העיקרון ... על חיי היום יום;
- ✓ מיון ('עובדות' מול 'דעות', 'דמוקרטי', 'חוקי' מול 'לא חוקי', 'גלוי' מול 'סמוי'...);
- ✓ דיון ביתרונות ובחסרונות;
- ✓ הבעת עמדות בעד ונגד;
- ✓ הדמיה, משחק תפקידים.

הרחבה

- ✓ הרצאות תלמידים בנושאים נבחרים
- ✓ דיון בינושא-על' (בחירה ישירה לראשות הממשלה; ערכים מתנגשים)
- ✓ משפט ציבורי
- ✓ עיון בטקסטים נוספים להשוואה ולהעשרה
- ✓ כתיבת תגובות (מכתבים, גילוי דעת...)
- ✓ הצעות לשיפור / לשינויים / לפעילות בעקבות העיסוק בנושא
- ✓ בניית 'מודל אלטרנטיבי'.

הצעות נוספות לשאלות ולמטלות לצפייה במשדרים

- ✓ מה דעתו של X (המראיין / המרואיין) על רעיון Y, על העמדה ?
- ✓ מה הבעיה ומהם הפתרונות המוצעים בכתבה?
- ✓ האם הפתרונות המוצעים כאן הם 'דמוקרטיים'?
- ✓ איזה עיקרון בא לידי ביטוי בכתבה? (חופש הביטוי, זכות הציבור לדעת, השוויון בפני החוק...)
- ✓ האם, לדעתך, אפשר ליישם את העיקרון ... במקרה שלפנינו?
- ✓ אלו זכויות מופרות במקרה שלפנינו?
- ✓ האם הטיפול שמקבל X מממש את העיקרון הדמוקרטי Y?
- ✓ מהי הבעייתיות ביחסי צבא-תקשורת הבאה לידי ביטוי בסיקור האינתיפדה / בכתבה / בדברי העיתונאים?
- ✓ מהם הקונפליקטים שבפניהם עומדים המרואיינים / העיתונאים / המתישבים / המפקדים ... (התייחסו לקונפליקטים שמקורם בעקרונות דמוקרטיים של החברה).

- ✓ בכתבה יש יותר מנקודת מבט אחת: מהן העמדות השונות? האם העמדות הללו מתיישבות עם העקרונות הדמוקרטיים שנלמדו? האם הן עומדות בסתירה לעיקרון זה או אחר?
- ✓ מה דעתך על הנושא? מה דעתך על העמדות השונות? נמק.
- ✓ על איזה חוק עובר X?
- ✓ אלו תפקידים ממלאת התקשורת במקרה הנידון?
- ✓ מה, לדעתך, צריכה התקשורת לעשות במקרים כאלה? במצב כזה?
- ✓ מה, לדעתך, חסר בכתבה?
- ✓ אלו שאלות היית שואל את המרואיינים אילו היית עיתונאי?

המשדרים בקלטת

1. **"בית הספר הדמוקרטי בחדרה" – דמוקרטיה בפעולה** (9 דקות)
מתוך "עובדה"
על בית הספר הדמוקרטי הראשון בישראל. העקרונות המנחים, הערכים לאורם הוא פועל, חיי היום יום בבית הספר ודברי המנהל, מורים ותלמידים.
2. **"לנצח את ההבדל" – החריג והחברה, זכויות החריג** (12 דקות)
מתוך "עובדה"
עודד הוא ילד חריג הלומד במסגרות חינוכיות רגילות, הוא חי חיים מלאים ומגיע לניצול מקסימלי של הפוטנציאל האישי שלו בזכות האהבה, העידוד והתמיכה הבלתי מסויגת שהוא זוכה לה מהוריו, ממחנכיו ומחבריו.
3. **"כמה זמן אתה בארץ?" – חוק השבות** (5 דקות)
מתוך "כל בני האדם"
הכתבה עוסקת בקושי בפניו עומדות משפחות שאחד מבני הזוג איננו יהודי. הבעייתיות של חוק השבות מוארת באמצעות סיפורה של משפחה מרוסיה שנמנעת מהם האפשרות להתאחד עם בתם בגלל מוצאה הלא יהודי של האם.
4. **"יהודים בצבע לא לבן" – חוק השבות** (9 דקות)
מתוך "העין השלישית"
חוק השבות איפשר ליהודי אתיופיה לעלות לישראל ולבנות כאן את חייהם. הכתבה מביאה סיפורים של עולים ממבצע משה, עוקבת אחרי החוויות הקשות והתהליך שעברו מאז עלייתם: קבלת הפנים לה זכו, יחס הממסד אליהם והבעייתיות הדתית – הלכתית שהם נתונים בה בגלל מוצאם וצבעם ה"לא לבן".
5. **יחסי צבא תקשורת בזמן מלחמה** (13 דקות)
מתוך "תיק תקשורת"
התכנית מביאה את דבריהם של דובר צהל – רון כיתרי והעיתונאים ישראל סגל ויורם בינור ("כתבנו בשטחים") בנושא התנהגות הצבא בימי האינתיפדה (ובזמן מלחמה בכלל) – הראוי והמצוי, על פי כל אחד מ"הצדדים" ועל פי החוק. הדיון הוא בסוגיות הצנזורה, דובר צהל, סינון, עריכה מוקדמת, איסור כניסה לשטחים וכ"ו.
6. **עבודת בסודאן – זכויות האדם, המאה העשרים ואחת.** (5 דקות)
מתוך "גלובוס"
זכויות אדם בסיסיות עדיין נגזלות מרבים מאזרחי העולם. הכתבה מביאה את סיפורם של ילדים בסודאן הנחטפים על ידי סוחרים עבדים או נמכרים על ידי הוריהם. ארגוני זכויות האדם פודים את הילדים בכסף. הדילמה: האם פדיון בכסף מוביל לחיסול התופעה (השבת החופש וזכויות האדם

לילדים הנפדים) או מגביר אותה (מספק מוטיבציה לשלילת החופש מילדים אחרים)?

7. חילונים וחרדים בפרדס חנה – מאבק על דמות השכונה

(9 דקות)

מתוך "יומן השבוע"

נווה רותם היא שכונה חילונית חדשה בפרדס חנה. בקר אחד התעוררו תושביה למציאות חדשה: תושבים חרדים התיישבו בה, הקימו מוסדות חינוך ותרבות חרדיים ואיימו לשנות את אופי השכונה. כתבת יומן השבוע מסקרת את המאבק על הצביון התרבותי של המדינה.

8. "תרבות של מחאה" – אמנים מוחים מימין ומשמאל

(9 דקות)

הכתבה עוסקת באמנים, בעקר זמרים, המרימים קולם בנושאים פוליטיים וחברתיים. האם חופש הביטוי הוא זכות או גם חובה? מה משקלו של האמן בחיים הציבוריים? האם תפקידו להשמיע קול מלבד קול אומנותו? – זמרים מימין ומשמאל מביעים דעתם.

9. "פיצה פאצה" – הזכות לכבוד (חריגים)

(9 דקות)

מתוך "יומן השבוע"

סיפורה של פיצרייה ייחודית בה מועסקים דרך קבע אנשים עם מוגבלויות – חריגים. בעלי המקום הם הורים לילד שאובחן כאוטיסט וכיום מתפקד כילד רגיל. היכרותם האישית עם הנושא ועם אנשים חריגים עצבו את תפיסת העולם שלהם והובילו את הבעלים לעצב את מסעדתם ברוח ערכים אלה.

10. כלא איילון – חיי אסירים, 2002

(9 דקות)

מתוך "יומן השבוע"

האם אסירים זכאים לחיות בתנאים מכובדים? האם זכויות אזרח וזכויות אדם הן, על פי החוק, גם נחלתם של אלה שעברו על החוק ופשעו נגד החברה? הכתבה עוקבת אחרי חייהם של האסירים בכלא איילון ומעלה את הסוגיות הללו.

11. דו"ח אמנסטי על הרשות הפלסטינית

מתוך "גלובוס" 2002

דוגמה לדיון במשדר - 'בית הספר הדמוקרטי בחדרה'

אנו ממליצים להשתמש במשדר בשיעור הפתיחה ללימודי דמוקרטיה.
הערה: מומלץ להקדיש לשיעור הצפייה הזה שתי יחידות לימוד: שעה וחצי.

פעילות לפני צפייה

להקדיש 5-10 דקות.

אפשרות א': העלאת ציפיות משם המשדר: 'נצפה במשדר בשם בית ספר הדמוקרטי בחדרה. מישהו שמע עליו? מה, לדעתכם, מיוחד בבית הספר הזה? במה הוא שונה מבית ספר אחר, רגיל? אפשרות ב': לצפות בקטע קצר של הכתבה בלי קול ולבקש מהלומדים לשים לב לאווירה השוררת בבית הספר. לאחר הצפייה הקצרה, לשוחח על בית הספר כפי שהוא נראה ללומדים: מה הם חושבים שקורה שם, מהם הערכים של בית הספר הזה וכו' (ציפיות, השערות, הערכות). אפשרות ג': סיפור אישי, כגון: הנכד שלי / הבן שלי הגיע לכתה א'; היום יש אפשרות לבחור בין בתי ספר מסוגים שונים: בית ספר לאמנויות, לסביבה וטבע ואף 'בית ספר דמוקרטי'. אנחנו בדילמה לאן כדאי לרשום אותו. מה דעתכם?

הערות למורה:

השיחה באה להזכיר ולהאיר כמה נקודות בסוגיות דמוקרטיות, לגייס את עולם הידע וניסיון החיים של הלומדים ולעורר בהם עניין סקרנות לגבי המשדר.
נושאים וכיווני שיחה אפשריים: משמעת, שוויון, חופש בחירה בנושאי לימוד, כללי התנהגות, שיתוף הורים, חששות מפני איבוד הסמכות ההורית והמורית, תפיסת הדמוקרטיה כ'אנרכיה'.

תפקיד המורה בשעת הדיון ובסופו:

- ✓ **הבהרת דברי הלומדים** באמצעות שאלות קצרות (למה אתה מתכוון? תסביר את עצמך) או טכניקות של האזנה פעילה (הם אתה מתכוון ש...?, זאת אומרת ש...), כשאתה אומר 'אנרכיה' - האם אתה מתכוון למשטר?).
- ✓ **הכללה:** איסוף ומיון הדברים שנאמרו בשיחה והכללתם תחת מטרייה רעיונית: הילדים משחקים, מדברים ככל העולה על רוחם, בוחרים אם להיכנס לשיעור או לא, האווירה, לפי המשדר ולפי דבריכם, חופשית ומהנה; אבל שמעתי בדבריכם נימת ביקורת, שזה חופש מוגזם, אנרכיה - לא כן?).
- ✓ **המש'גה** - מתן שם לרעיון או לדוגמאות: אתה מתכוון/ את מתכוונת בעצם ל'האצלת סמכויות?'

פעילות בעת הצפייה

הערה: מומלץ לצפות פעמיים

- ✓ צפייה ראשונה - לרושם כללי ולאיתור מידע על בית הספר, אופן הלימוד וחיי הילדים.
- ✓ צפייה שנייה - להסקת מסקנות ולשרטוט העקרונות החינוכיים והדמוקרטיים (על סמך הקשבה לדברי המורים, הילדים והמנהל).

1. מטלות לצפייה ראשונה

הסתכלו על סביבת הלימודים (חצר בית הספר והמבנים): מה הם 'משדרים'? איזו אווירה שוררת שם? הקשיבו למורים ולילדים, הסתכלו בפעילות בבית הספר: במה שונה בית הספר הזה מבתי ספר רגילים?

מטלות לאחר הצפייה

מה אהבתם ומה לא אהבתם בבית הספר?

איזו אווירה יש בבית הספר? איך היא נוצרה, איך משמרים אווירה כזו? איך מרגישים הילדים? השוואה בין בית הספר הדמוקרטי לבית ספר רגיל (השוואה ברמה ראשונית; ניתן להשלים את ההשוואה אחרי הצפייה השנייה שתתמקד בעקרונות).

סיכום

יש לציין שזה סיכום משוער, מאחר שהשיחות עשויות להשתנות מכיתה לכיתה. בית הספר משדר פתיחות, כבוד לילדים, התייחסות שוויונית לכולם, רגישות לצורכי ילדים שונים. בית הספר מאפשר בחירה במה לעשות, מתי ואיך, מאפשר לכל ילד לפתח את הכישרונות המתאימים לו ומטיל את האחריות ללימודים ולעשייה על הילד ולא על המבוגרים. בית ספר כזה אינו מתאים לכל ילד ולא לכל הורה. שמענו התנגדויות וחששות מפני פריקת עול ואנרכיה. הובע חוסר אמון ברעיון שילדים מסוגלים להחליט בעצמם החלטות נבונות ולקחת אחריות על החלטותיהם. ניתן לשרטט טבלת הבדלים בין שני סוגים של בתי ספר ולהשלימה בצפייה השנייה (הרשימה שלמטה חלקית; יש להוסיף סעיפים / קריטריונים נוספים).

בית ספר רגיל	בית הספר הדמוקרטי
תוכנית לימודים מחייבת – כולם חייבים באותה תוכנית	תוכנית לימודים מומלצת. כל אחד מרכיב את התוכנית שלו. בחירה חופשית.
כיתות הומוגניות – על-פי גיל או רמת לימודים.	כיתות הטרוגניות, על-פי הנושא
הכללים נקבעים על ידי המבוגרים – הצוות, המשרד.	הכללים נקבעים על ידי כולם – לכולם זכות שווה להציע, להצביע, להחליט.
הסמכות בידי המבוגרים.	הסמכות בידי ילדים ומבוגרים כאחד.
מבחנים – יש	אין
מקצועות הלימוד ונושאי הלימוד קונוונציונאליים, מוגבלים.	נושאי לימוד ומקצועות מגוונים, הכול 'לגיטימי'
סמכות הידע בידי המבוגרים	סמכות הידע בידי מי שיש לו ידע

2. מטלות לצפייה שנייה

קבוצה א' – הקשיבו לילדים, למנהל ולמבוגרים אחרים – מהם העקרונות של בית הספר (שוויון, אוטונומיה לילדים, אחריות משותפת, כבוד הדדי, סובלנות, זכות לביטוי ולמימוש עצמי...).

קבוצה ב' – הקשיבו לכל הדוברים ולדברי הקריין: מהן החובות והזכויות של הילדים ושל המבוגרים בבית הספר; מהו תהליך קבלת החלטות בבית הספר? כלל הלומדים: מה חושבים הילדים על בית הספר? מהי השפעתו על אישיותם?

מטלות לאחר הצפייה

אפשרות א'

ניתן להשלים את ההשוואה בין בתי הספר (עקרונות, זכויות וחובות, קבלת החלטות, תפקידי מורים, משמעת...) , ואז לפנות לדיון משווה בחברה דמוקרטית ועקרונותיה.

אפשרות ב'

ניתן לערוך דיון מסודר : בעד ונגד חינוך דמוקרטי.

הלומדים יתחלקו לקבוצות 'בעד' ו'נגד'.

כל קבוצה תכין את טיעוניה על-פי קריטריונים משותפים (למשל, אלה המצויים בטבלה).

במליאה יתקיים 'משפט זוטא', שבסופו תיערך הצבעה סביב השאלה : האם משרד החינוך צריך

להמשיך לתמוך בקיום בתי ספר דמוקרטיים? (השלכות ההחלטה הן בעצם לגבי כל בתי הספר

הייחודיים, מאותן סיבות).

סיכום

על המורה לסכם על תהליך קבלת ההחלטה על ידי הכיתה, על ההשלכות שיש להחלטה כזו במציאות, על משמעות החלטת הרוב וזכויות המיעוט ועל העקרונות הדמוקרטיים שבאו לידי ביטוי הן במשדר והן בתהליך.

אפשרות ג'

דיון במשדר ובחברה דמוקרטית מול החברה הבית ספרית בחדרה :

- ✓ העקרונות המנחים את בית הספר ואת החינוך בו.
- ✓ דרך קבלת החלטות, הזכויות והחובות בבית הספר.
- ✓ איזה 'אדם' צפוי לצאת מבית ספר דמוקרטי?
- ✓ קשיים העומדים בפני המורים והתלמידים בבית הספר הדמוקרטי : למידה בתנאים דמוקרטיים וחיים בקהילת בית ספר דמוקרטי.
- ✓ יתרונות וחסרונות של התפיסה החינוכית הדמוקרטית.
- ✓ האם בית הספר דמוקרטי באמת? (דמוקרטיה 'שלמה')
- ✓ עקרונות של חברה דמוקרטית.

נספחים

נספח מס' 1: קטעים ממאמר של אלוף הראבן

(התפרסם בספטמבר 1993).

"... כמו שמי שלומד נהיגה, לומד בשיעורים הראשונים את זכויותיו וחובותיו כנהג ומתרגל אותן אגב הנהיגה, כך גם מי שלומד להיות אזרח, חייב קודם כול ללמוד זכויות אזרח וחובות אזרח, ולתרגל אותן באורח שוטף יום יום, בבית הספר ומחוצה לו.

הגישה אומרת... אתה אזרח - וזו לא סתם כותרת או סיסמה; כאזרח אינך חסר אונים, או פסיבי; אלא לרשותך מערכת זכויות וחובות, שבכווץ להוציאן לפועל: חלקן אם תרצה וחלקן כי זו חובתך... כיום, בדור השני למדינה, אנו מצויים בתהליך של שינוי קדימויות. לא המדינה היא הערך העליון, אלא הולך וגדל משקלו של האדם כפרט, של האזרח... כך תהליך ההפרטה מעביר את האחריות ליוזמות כלכליות מהמדינה לאזרחים, או לקבוצות אזרחים; כך המספר ההולך וגדל של עמותות מעיד על הכרה גוברת של אזרחים שהם רשאים ויכולים להתארגן יחד להשגת יעדים שונים ומגוונים, ללא תלות במדינה...

נספח מס' 2: מגילת העצמאות

בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.

השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.

במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלוש נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להמנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים בצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.

זו זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל.

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית.

ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.

אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו במערכה הגולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

מתוך בטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תשי"ח, 14 במאי 1948.

אברהם צינצ'ין	הרצל ורדי	צ'רס בן-גוריון
אשה קולוצני	רחל כהן	צ'ניאל אולסטר
אליעזר קפלן	הרה קלמן כהנא	מרצכי בן-טוב
אברהם קצנלסון	סעפיה כובאשי	יצחק בן-צבי
פליכס רובנבליט	הרה יצחק מאיר לזין	אליהו ברלין
צ'רס ראז	מאיר צ'רס לזין שטיין	פריץ בתן שטיין
הרל רפסוב	צ'בי לזרי	הרה וולף גולד
מרצכי שטיין	גולצה מאינסון	מאיר גרבוסקי
בן-ציון שטיין	נחום נ"י	יצחק טרינבוים
הבור שטיין	צ'בי סל	צ'רס אברהם טרינבוים
אשה שפיטא	הרה יהודה ליה הכהן	אליהו צובריין
אשה שרתוק	פיטאן	מאיר וילנר-קובני
	צ'רס צ'בי פנקס	צ'רס ורבהפטי

נספח מס' 3: חוק כבוד האדם וחירותו

1. זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.	<p>עקרונות יסוד
(תיקון התשנ"ד)</p>
א1. חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.	מטרה
2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם.	שמירה על החיים, הגוף והכבוד
3. אין פוגעים בקנינו של אדם.	שמירה על הקניין
4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.	הגנה על החיים, הגוף והכבוד
5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.	חירות אישית
<p>6. (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל
(ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל.</p>	יציאה מישראל וכניסה אליה
<p>7. (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו.
(ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.
(ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו, בגופו או בכליו.
(ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.</p>	פרטיות וצנעת הפרט
8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.	<p>פגיעה בזכויות
(תיקון התשנ"ד)
(פסקת הגבלה)</p>
9. אין מגבילים זכויות שלפי חוק-יסוד זה של המשרתים בצבא-הגנה לישראל, במשטרת ישראל, בשירות בתי הסוהר ובארגוני הבטחון האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות.	סייג לגבי כוחות הביטחון
10. אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד.	שמירת דינים
11. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.	תחולה
12. אין בכוחן של תקנות שעת חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו תנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בתוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התשי"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק-יסוד זה, ובלבד שהשלילה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופה ובמידה שלא יעלו על הנדרש.	יציבות החוק

יצחק שמיר
ראש הממשלה

דב שילנסקי
יושב ראש הכנסת

חיים הרצוג
נשיא המדינה

נספח מס' 4: חוק לתיקון פקודת הסמים המסוכנים

מתפרסמת בזה הצעת חוק מטעם ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת:
חוק לתיקון פקודת הסמים המסוכנים [מס' 4] התשנ"א-1991

גירסה א'

1. בסעיף 37 לפקודת הסמים המסוכנים (נוסח חדש), התשל"ג-1973, בסופו יבוא:	תיקון סעיף 37
"הורשע אדם בפעם השנייה בעבירה של שימוש בסמים לפי פרק ג' יפסול אותו בית המשפט גם מלקבל או מלהחזיק ברשיון נהיגה לתקופה של שנתיים".	

גירסה ב'

2. בסעיף 37 לפקודת הסמים המסוכנים (נוסח חדש), התשל"ג-1973, בסוף סעיף קטן (א), המלים "אם הוא סבור שהדבר דרוש כדי להגן על הציבור" – יימחקו.	תיקון סעיף 37
---	---------------

דברי הסבר

הצעת חוק זה באה להרתיע ולהעניש כל מי שהורשע שנית בעבירה של שימוש בסמים. לפי גרסה א' להצעה, כל מי שנמצא אשם בעבירה כאמור, יהיה פסול מלקבל רשיון נהיגה שנתיים, ואם הוא נושא רשיון נהיגה, יישלל ממנו רשיונו לתקופה האמורה. לפי גרסה ב', יתוקן סעיף 37 באופן ששלילת רשיון נהיגה בשל עבירות הקשורות בסמים, לא תהיה מותנית בכך שבית המשפט סבור כי הדבר דרוש להגנת הציבור.

חברי הכנסת: שאול עמור, עמיר פרץ

נספח מס' 5. 'התקווה לא תמות' מאת שלמה אבינרי *

"לפעמים שומעים ערבים ישראלים (ויש יהודים המצטרפים לטענה זו) אומרים, שקשה להם לקבל את "התקווה" כהימנונם הלאומי, שאולי דגלה של המדינה וסמלה צריכים להיות אחרים, ושבסופו של דבר צריך גם חוק השבות להתבטל בשמם של ערכים אוניוורסליים - אם אכן תהיה המדינה (בלשונם) "מדינת כל אזרחיה". כאן צריך לומר דברים ברורים. בהחלט אפשר להבין את קשייו של ערביי ישראל (ואם הוא רוצה לקרוא לעצמו פלשתינאי-ישראלי, זו כמובן זכותו) להזדהות עם שורות כמו "נפש יהודי הומייה" או, "עין לציון צופייה". אך הימנונים אינם המכנה המשותף הנמוך ביותר של כלל האוכלוסייה, אלא ביטוי לזהות היסטורית, וברוב החברות הדמוקרטיות יש כאלה שאינם מסכימים לזהות זו.

בארה"ב, שבה הפרדת הדת מהמדינה מעוגנת בחוקה, בכל זאת נחשבים חג המולד וחג הפסחא - חגים נוצריים לכל דבר - כחגים רשמיים לפי החוק, לא פחות מ"חג ההודיה". בישראל, לפחות - קצת בהמשך לשיטת ה"מילת" העותמנית, קצת מתוך מודעות לסובלנות ופלורליזם - רשאים בני הדתות הלא-יהודיות לסגור את עסקיהם באורח רשמי בימי חגם, ימים שיש להם מעמד זהה מבחינה זו לחגים היהודיים. כדאי גם לזכור שחג המולד וחג הפסחא הם חגים רשמיים בכל מדינות אירופה, וכחלק מהדמוקרטיזציה הוכרזו שוב כחגים רשמיים במדינות הפוסט קומוניסטיות. כל יהודי שחי בגולה מרגיש ודאי שיש כאן קושי.

כך גם בעניין הדגל. אפשר להבין את הקושי של ערביי ישראלי להזדהות עם דגל תכלת לבן עם מגן דוד. אבל גם בדגליהם של מדינות דמוקרטיות רבות מופיע הצלב: שווייץ ושוודיה, דנמרק ונורווגיה, וכמובן, הצלב הכפול של אנגליה וסקוטלנד בדגל הבריטי. האם זה מונע מיהודי אזרח המדינות הללו להישבע אמונים לדגל? כמובן, זה מקשה עליו, כי גם במדינה דמוקרטית קשה להיות מיעוט. ברמה סמלית זו, ערביי ישראל הם בחברה טובה. מכל מקום, אין שום נורמה דמוקרטית המחייבת לשנות את טיב סמליה של מדינת לאום."

* לקוח מאתר אינטרנט: http://www.education.gov.il/tochniyot_limudim/ezrahot/aezi0003.htm

נספח מס' 6: טבלת הזכויות

זכויות כלכליות, חברתיות ותברואתיות	הליך הוגן	כבוד אנושי	שוויון	חירויות	חיים, בטחון ואזרחות
<ul style="list-style-type: none"> ✓ הגנה סוציאלית (הבטחת הכנסה) ✓ עבודה והגנה מפני תבטלה ✓ תנאי עבודה הוגנים: ◆ שכר שווה לעבודה שווה ◆ שכר הוגן ◆ מנוחה ופנאי (כולל הגבלת שעות עבודה וימי חופשה בשב"ח) ✓ רמת חיים נאותה: ◆ מזון ◆ לבוש ◆ קורת גג ◆ טיפול רפואי ◆ שירותים סוציאליים ◆ בטחון כלכלי במקרה אבטלה, מחלה, אי-כשר עבודה, אילמון, זקנה, וכל מחסור בנסיבות שלא תלויות בו ✓ יחס מיוחד לאמהות ולילדות ✓ חינוך ✓ הטאה מתרבות ומודע ויצירתם 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ איסור מעצר, מאסר והגליה שרירותיים ✓ הליך משפטי הוגן: ◆ משפט הוגן ופומבי של בית משפט בלתי תלוי ◆ דיון שווה לכל אדם ◆ זכות ייצוג (על-ידי עורך דין) ◆ באישום פלילי, זכאי עד שהוכחה אשמתו לאחר בירור העובדות ◆ ענישה בהתאם לנוהג בעת העבירה 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ איסור עינויים, יחס משפיל ועונש אכזרי ✓ זכות לפרטיות: ◆ במשפחה ◆ בבית ◆ בדואר ✓ זכות לשמירה על השם הטוב 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ איסור אפליה (והסתה לאפליה) מטעמי: ◆ גזע ◆ צבע ◆ מין ◆ גיל ◆ לשון ◆ אמונה דתית ◆ דעה (פוליטית) ◆ או אחרת) ◆ מוצא (לאומי או חברתי) ◆ רכוש ◆ מעמד אישי ◆ ארץ מגורים ◆ (עצמאית או כבושה) ◆ נטייה מינית ◆ גיל ✓ שוויון בפני החוק 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ חירות כללית: לעשות כל מעשה שאינו אסור על-פי החוק ✓ חופש מעבודת ואיסור סחר עבדים ✓ חופש תנועה ◆ בתוך המדינה ◆ לחו"ל ובחזרה ✓ חופש נישואין והקמת משפחה ✓ חופש הקניין ✓ חופש מחשבה, מצפון ודת ✓ חופש דעה וביטוי ✓ חופש לקבל ולמסור מידע ✓ חופש התאספות, הפגנה והתאגדות ✓ חופש לבחור ולהיבחר ✓ חופש לבחור עבודה ✓ המדרה עצמית 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ חיים ✓ בטחון אישי (כולל שלמות תאג'ו) ✓ מקלט מרדיפות ✓ אזרחות

דוגמאות לשאלות למבחן

הערה: אין מדובר במבחן שלם אלא בדוגמאות בודדות.

פרק ראשון

חקף בעיגול את התשובה הנכונה ביותר

משטר דמוקרטי שונה ממשטר לא דמוקרטי מפני שבמשטר דמוקרטי

- כולם צריכים לציית לחוק
- לאזרח יש אפשרות להשפיע על החלטות השלטון
- השופטים מתמנים על ידי הנבחרים
- ראש הממשלה חייב להיבחר על ידי האזרחים

שלטון העם בדמוקרטיה פירושו ש:

- כל העם שולט
- השלטון עושה מה שהעם רוצה
- השלטון מורכב מנציגים שנבחרו על ידי העם
- העם הוא המחוקק את החוקים

פרק שני

לפניך מאגר מושגים. עליך לשבץ אחד המושגים באירוע המתאים:

שוויון בפני החוק, חופש הביטוי, זכויות המיעוט

בפני תלמידי הכיתה, המשורר קרא כמה מהשירים שכתב נגד מדיניות הממשלה

.....

שר בממשלה נשפט בגלל עברה פלילית ובית המשפט המחוזי גזר עליו

שנת מאסר בפועל

מפלגת גמלאים הצליחה באמצעות נציגם בכנסת להעביר חוק המגן על זכויותיהם בישראל

פרק שלישי

לפניך משפטים. עליך לסמן נכון / לא נכון

נכון לא נכון

מגילת העצמאות משמשת כחוק בישראל

חוק השבות מאפשר רק לפליטים יהודים לקבל אזרחות

מוצדק לתת הנחה לגמלאים בכניסה למוזיאון

פרק רביעי

השלם את הקטע הבא:

בשנת הוקמה מדינת ישראל. מדינת ישראל מוגדרת כמדינה ומדינה

..... חוק השבות הוא חוק המגדיר את ישראל כמדינה מפני שכל
יהודי בעולם יכול לעלות לישראל ולהשתקע בה.
ב. יושבים 120 חברים שנבחרו על ידי

פרק חמישי

הערה : פרק זה מתאים לכיתות ברמה בינונית מעלה

לפניך כותרות מהעיתונות. עליך לזהות את הנושא באזרחות שנלמד בשיעורי אזרחות ולציין אותו.

אישה נאנסה אתמול בגן בתל אביב

ביתו של תושב ירושלים נפרץ

אתמול סיימה הכנסת לחוקק שורה של חוקים

בחודשים האחרונים עלו לארץ יהודים מעירק

כמה כפרים ערבים התארגנו בגליל והקימו מפלגה חדשה

פרק שישי :

עליך לענות על שאלה אחת בלבד

1. א. מהי חובתו של הרוב במדינה דמוקרטית?
ב. ציין זכות אחת שיש למיעוט במדינה דמוקרטית.
2. א. ציין שני תפקידים של העירייה
ב. איך העירייה ממנת את הפעולות שלה בעיר
3. א. מדוע חשוב לבקר ולפקח על השלטון במשטר דמוקרטי?
ב. תן דוגמה אחת לביקורת פורמלית ודוגמה אחת לביקורת בלתי פורמלית.

← עיון :

1. כל שאלה בנפרד יכולה להוות נושא לעבודת כיתה או לבוחן.
2. נחזור כאן על כמה כללים שחשוב לזכור כשמחברים מבחן :
 - ✓ ניסוח ברור וממוקד
 - ✓ לא יותר ממשימה אחת בשאלה
 - ✓ לא לתת מבחן שמסכם את כל החומר. עדיף לערוך מספר מבחנים על היקף חומר מצומצם
 - ✓ לפני המבחן רצוי להביא דוגמאות לשאלות ולתרגל אותן בכיתה
 - ✓ להבהיר בכיתה את הניסוחים השונים לשאלות – ציין, הסבר, הצג, פרט, תן דוגמה.

ביבליוגרפיה מוערת

נציע להלן רשימת ספרים מומלצים, בלוויית הערות על אופיים. המורה יחליט מה מתאים לו. ספרים אלו אינם מיועדים לשמש את הלומדים כספר לימוד, אבל כל אחד מהם יוכל לתרום להכנת המורים לשיעורים.

1. **המסע אל הדמוקרטיה הישראלית, 1995**, מעלות: ספר לימוד לחטיבות הביניים. הרבה תרגילים, גרפים. הספר הוחלף בכמה בתי ספר על ידי הספר הבא.
2. **אבינועם גרנות, ישראל דמוקרטית, 2002**, רכס: הספר מיועד לחטיבות הביניים. הוא מעודכן יותר מקודמו ונעשתה בו הרחבה גדולה בכמה נושאים. הרבה אמצעים גרפיים, מקורות מגוונים ורבים.
3. **דמוקרטיה מהי? חוברת לתלמיד, 1980**, האוניברסיטה הפתוחה ומשרד החינוך (האגף לחינוך מבוגרים): ספר ישן מאוד, אבל יש בו תרגילים ומטלות שיכולים להתאים ללומדים בהשכלת יסוד.
4. **רחל גרומן ומשה פלג, דמוקרטיה ישראלית, 1996**, כרמל: הספר מיועד אמנם לחטיבה העליונה, אבל החלוקה הפנימית של כל פרק נוחה למורה והיא שיטתית מאוד.
5. **ניסן נווה, אזרחות – אתגר, 2001**, מט"ח.
6. **מדריך לאזרח, 1999**, עמותת סיכוי והאגודה לזכויות האזרח: מדריך שימושי על זכויות האזרח בישראל, עם פירוט כל אחת מהזכויות (כולל זכויות עובדים, זכויות זקנים או זכויות קבורה) והפניה לארגונים שתפקידם לסייע במימוש הזכויות.
7. **כשרים, קשרים בתקשורת**, מקראה להוראת יסודות תקשורת המונים, 1999, משרד החינוך התרבות והספורט: בנושא התקשורת, זו מקראה טובה לרמת השכלת יסוד ומעלה.
8. **תוכנית לימודים בתקשורת המונים**, במסלול השכלת יסוד, תש"ס 2000, משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים: חלק מהנושאים המועלים בתכנית לימודים זו יכולים להיות רלוונטיים לנושא של תפקידי התקשורת בחברה דמוקרטית, חופש הביטוי וכדומה.
9. **חיימה פלג, קוראים ולומדים בהנאה**, מקראה בעברית קלה בתחומי דעת שונים, חלק א', ירושלים תשס"ג – 2003, משרד החינוך, אשלים וג'וינט ישראל [המדריך למורה למקראה זו אמור להתפרסם בקרוב]: שער א' של הספר יכול לשמש כספר לתלמיד במספר נושאים באזרחות; הרמה היא בינונית והטקסטים יכולים להוות סיכומים לנושא כמו נשיא המדינה, הבחירות בישראל.

שלושת המקורות האחרונים אמורים להימצא במרכזי ההשכלה השונים.